

NAIM KARIMOV MA'RIFIY ROMANLARINING TADRIJIY TARAQQIYOTI

Xumora Jo'raqulova Shuxratovna

ToshDO'TAU 2-bosqich tayanch doktoranti

xumora.shuhratovna@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada adabiyotshunos olim, akademik Naim Karimovning ma'rifiy-biografik romanlar yozish mahorati va bu turdagi romanlar yozish ehtiyojining yuzaga kelish sabablari yoritiladi. Olim ijodining biografik asarlar yozish bosqichlari o'rganiladi va tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Ma'rifiy roman, hujjatlilik, tarixiylik, qatag'on siyosati, ijodkor biografiyasi

Аннотация. В этой статье являются литературные ученые, академик Наим Каримов и биографические романы, охватывающие навыки написания и причины для написания этих типов романов. Стадии написания биографических произведений ученого рассматриваются и анализируются.

Ключевые слова: учебный роман, документальность, историчность, отчетная политика, творческая биография.

Abstract. This article is literary scientists, academician Naim Karimov and educational biographical novels cover writing skills and reasons for writing these types of novels. The stages of writing biographical works of the scholar is considered and analyzed.

Key words: Educational novel, documentary, historicity, repression policy, creative biography

Adabiy hodisalarga tarixiylik tamoyillari asosida yondashuvning kuchayishi tufayli adabiy durdonalarga berilgan baho qayta nazardan o'tkazila boshlandi.

Tariximizni chuqur bilish, kelajakda takrorlanmasligi kerak bo'lgan o'tmish xatolaridan xulosalar olish, badiiy adabiyotning ijtimoiy-siyosiy hayotdagi muhim o'rnini teran anglash va anglatish – bugungi kunda adabiyotning va adabiy tanqidchilikning oldidagi muhim vazifalardan biridir. Zero, tarixiy hodisalar va uni qalamga olgan adiblar hayotini haqqoniy hamda xolisona yoritish adabiy tanqidchilikdagi eng muhim jihat hisoblanadi. Xoh badiiy asar ko'rinishida, xoh ilmiy adabiyot ko'rinishida bo'lsin, u ijodkor kechmishini adolatli tasvirlashi va uning asarlariga munosib baho bera olishi darkor.

Tarixiy hujjatlarga tayangan holda, ulardan iqtiboslar keltirib asarlar yaratish namunasini o'zbek adabiyotida dastlab akademik A.Qayumov tajribasida yaqqol ko'rish mumkin. "Ajoyib kishilar hayotidan" turkumidagi "Abu Rayhon Beruniy", "Abu Ali ibn Sino" qissalari shunday xususiyatga ega bo'lgan ilk asarlardir. Umuman, o'zbek adabiyotida esse-roman xususiyatlari ko'rina boshlangan asarlar 60-yillarning oxirida yuzaga keldi. N.Karimovning "Hamid Olimjon", "Oybek", L.Qayomovning "Hamza", O.Sharafiddinovning "Abdulla Qahhor", Otayorning "Mirtemir", "Men quyoshni ko'rgali keldim" asarlarida ana shu xususiyatlar uch ko'rsatadi. Bu tipdagi asarlar orasida N.Karimov, O.Sharafiddinov, Otayor asarlarida badiaga xos xususiyatlar sezilib turadi. Biroq bundan qat'iy nazar, 70-80-yillargacha yaratilgan tanqidiy-biografik asarlarda san'atkor ijodi yo'nalishlari, izdoshlik va vorislik masalasiga, asarlari tahliligi e'tibor ko'proq berildi. Asarni yaratgan ijodkor tabiatidagi o'ziga xos xususiyatlar, shaxs va san'atkor sifatida shakllanishiga ta'sir ko'rsatgan muhit, ijod va ruhiyat bilan bog'liq masalalarga kam e'tibor berildi. N.Karimov, O.Sharafiddinov, Otayorlarning Oybek, A.Qahhor, Mirtemir haqidagi ma'rifiy ruhdagi asarlarida bu kamchiliklarni bartaraf etishga dastlabki qadamlar tashlandi. Badiiy asar muallifining hayoti asari qadar va hatto undanda qadrliroq ekanligi, nafis san'at namunalari dunyoga kelgan ijodxonalar muhiti va asarlarining "tug'ilish" jarayonida ijodkorlar chekkan "dard"

va tuyumlar kitobxonlarni va adabiyot ixlosmandlarini qiziqтира boshladi. Shu bilan birga, moziyning o'zi bilan olib ketgan ko'p sirlarini ochish ehtiyoji, ayniqsa, qatag'on siyosatining vaxshati olib ketgan jadidlarning qismatini fosh etish, istiqlolning naqadar zarurat ekanligini anglash va anglatish ehtiyoji Naim Karimovni qatag'on davri haqida izlanishga, bilinmagan voqealarni bildirishga undadi. Bu ishtiyoq tanqidiy-biografik asarlarning dunyoga kelishiga turtki bo'lganiga shubha yo'q. Mustaqillik yillarida yozilgan "Cho'lpon", "Maqsud Shayxzoda" ma'rifiy romanlari misolida N.Karimovning mazkur janr talablarini astoydil o'zlashtirib borayotgan tajribali munaqqid va adib ekanligini ko'ramiz.

Naim Karimov – o'zbek adabiyoti va adabiyotshunosligida o'chmas iz qoldirgan yozuvchi, adabiyotshunos olim va tarixiy – biografik romanlar muallifi sifatida tanilgan. U o'z ijodida adabiy meros, milliy tarix, mashhur siymolar hayoti va ularning jamiyatdagi o'rni haqida chuqur tadqiqotlar olib borgan. Olim XX asr boshlarida adabiyot maydoniga kirib kelgan va ijod qilgan ko'plab ijodkorlar haqida izlanishlar olib borgan. Ayniqsa, uning biografik romanlari tarixiy tafakkurning shakllanishida; badiiy asar, muhit va ijodkor ruhiyati uchligini tushunishda va milliy o'zlikni anglashda katta ahamiyatga ega.

Naim Karimovning ma'rifiy romanlari faqat badiiy obraz yaratmaydi; ularning asosida chuqur tarixiy manbalar, arxiv hujjatlari, xotiralar va ilmiy tadqiqotlar yotadi. N. Karimov o'z izlanishlarida Abdulla Qodiriy, Cho'lpon, Fitrat, Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Hamza, Oybek, Maqsud Shayxzoda, Mirtemir, Usmon Nosir, Amin Umariy, Hamid Olimjon, Zulfiyalarning hayotini qalamga olgan. Muallif bu siymolarni tarixiy kontekstda, ularning zamonasidagi ijtimoiy-siyosiy holat bilan uyg'un holda ko'rsatishga harakat qilgan. Ularning ayrimlari haqida ma'rifiy romanlar yozgan. Ma'rifiy roman yozish sof badiiy roman yozishdan farq qiladi. Uni bir ilhom bilan yozish mumkin emas. Ko'plab dalillarga tayanish va asosli yozishni talab qilinadi. Shu

sababli ma'rifiy roman yozish uzoqroq vaqt va matonatni talab qiladi. Naim Karimov ham qahramonlari haqida roman yozguniga qadar ko'plab izlanishlar olib borgan. Ko'plab maqolalar, monografiyalar e'lon qilgan va bu mashaqqatli izlanishlarining ulkan natijasi o'laroq, ma'rifiy roman sifatida umumlashtirgan.

Naim Karimov biografik asarlarining tadrijiy takomil bosqichlarini shartli ravishda quyidagicha davrlashtirish mumkin:

a) Ilk bosqich (1970-yillar)

Bu davrda N. Karimov ilmiy – tarixiy izlanishlarga asoslangan maqolalar va ilmiy monografiyalar yozdi. Bu davrda, asosan, badiiy ijod namunalarining adabiy tahlili bilan shug'ullangan bo'lsada, biografik yondashuvlar uning ilmiy tadqiqotlaridan boshlangan. Jumladan, bu davrda Naim Karimov Oybek, Zulfiya, Mirtemir, Hamid Olimjon, A.Qahhor va yana bir qator o'z davrining adabiyotida ko'zga ko'ringan ijodkorlari yubileylari munosabati bilan vaqtli matbuotda bir qator maqolalar e'lon qiladi. Ularning hayotidan lavhalar keltiradi. Ilmiy ishi mavzusi bo'lmish Hamid Olimjon haqida “Ajoyib kishilar hayoti” turkumi doirasida 1979-yilda “Hamid Olimjon: Shoir hayoti va ijodidan lavhalar” (247 b.) biografik asarini nashr ettiradi.

b) Biografik asarlarga o'tish (1990-yillar)

Milliy tarix va madaniyatga munosabatning o'zgarishi, e'tiborning ortishi bilan N.Karimov ilgari taqiqlangan yoki e'tiborsiz qolgan jadid ziyolilari hayotini badiiy obrazlar orqali jonlantirishga kirishdi. Shu bilan birga, o'zi ixlos qilgan, ularning hayotini ham kitobxonlariga o'rnatishni, yetkazishni istagan adiblari haqida ham biografik asarlar yozadi. Jumladan: 1990-yilda “Oybek va Zarifa”(128 b.) nomli biografik asarini e'lon qiladi. 1991-yilda “Abdulhamid Sulaymon o'g'li Cho'lpon” (84 b.) biografik asarini nashr qildiradi. 1993-yilda “Usmon Nosir: Haoyitdan lavhalar, hujjatlar, rivoyatlar.”(204 b.) yirik biografik asarini, 1994-yilda esa “Usmon Nosirning so'nggi kunlari: Hayotiy lavhalar, hujjatlar, rivoyatlar.” (253 b.) nomli yana bir yirik biografik asar dunyoga keladi. Bu kabi

yirik biografik asarlar bilan bir qatorda Naim Karimov vaqtli matbuot sahifalarida ham qator adiblarning biografiyalaridan lavhalar keltirgan, ularning adabiyotga noma'lum bo'lgan hayotidan o'quvchilarini boxabar qilib kelgan. Bular qatoriga "Ajdah komida" (1990.), "Shoir izlarini izlab" (1990.), "Cho'lpon uchun kishan" (1991.), "Qodiriyning boshi – Yangi yil sovg'asi" (1992.), "Istiqlol uchun kurash" (1995.), "Cho'lponning armoni" (1996.), "Yana Cho'lpon o'limi haqida" (1996.) kabi o'nlab maqolalarni ham misol keltirish mumkin.

c) Yetuklik davri (2000-2023-yillar)

Ijodining bu bosqichida Naim Karimovning romanlari chuqur badiiylilik, tarixiy aniqlik va ma'naviy-axloqiy yondashuv bilan boyidi. Asarlarda millat uyg'onishi, ma'rifatparvarlik, jadidchilik harakati chuqur yoritildi. Bu davrda olim yirik ma'rifiy romanlar yozadi, barcha olib borgan izlanishlarini bir tartibga soladi va tizimlashtiradi. 2000-yilda Naim Karimov "Istiqlolni uyg'otgan shoir" (88 b) nomli risola nashr ettiradi. Unda Cho'lpon hayotidan lavhalar beriladi. 2003-yilga kelib esa "Cho'lpon" (464 b.) nomli eng yirik ma'rifiy-biografik romanini adabiyot ixlosmandlariga, cho'lponshunoslarga taqdim etadi. 2005-yilda "Oybek va Zarifa: Muhabbat va sadoqat dostoni" (135 b.) asarini qayta ishlab, to'ldirib muxlislariga havola etadi. "Qurbon Beregin qismati" (2006-yil) risolasi ham biografik asar bo'lib (110 b.), olim asarlari qatoridan joy olgan. 2010-yilda "Maqsud Shayxzoda" (336 b.) ma'rifiy-biografik romanini, 2012-yilda "To'rg'ay" (103 b.) nomli Mirtemir haqidagi risolasini nashr ettiradi. Shu yilning o'zida "Mirtemir" (284 b.) ma'rifiy-biografik romanini ham e'lon qiladi. Bundan tashqari, "Muhammadsharif So'fizoda: Davr silsilalari shoir taqdirida" (113 b.) biografik asari, "Oybek gulshanidan shabadalar" (112 b.) asarlari ham chop etiladi. 2013-yilda esa qariyb 55 yil davomida ijodini va hayotini o'rgangani Hamid Olimjon haqidagi 304 betlik ma'rifiy-biografik romanini e'lon qiladi. 2015-yilda esa Hamod Olimjonning rafiqasi, shoira – Zulfiya haqidagi "Zulfiya" (224 b.) nomli ma'rifiy-biografik

romani dunyo yuzini ko‘rdi. Olim ijodining eng so‘nggi yirik romani esa “Usmon Nosir”(432 b.) ma’rifiy-biografik romani bo‘ldi. Naim Karimov bu romanni 2022-yilda Usmon Nosir tavalludining 110 yilligi munosabati bilan kitobxonlarga sovg‘a qiladi. Unda Usmon Nosir hayoti va ijodi ustida olib borgan salkam 30 yillik izlanishlari jamlangan.

Yuqorida keltirganilarimiz olimning bir qator asarlari Naim Karimovning naqadar inson hayotini qadrlashidan, uning taqdiriga befarq emasligidan, o‘zi qalamga olgan adiblari qismatini o‘z qismati deb bilganligidan dalolat beradi. Istiqloлга erishishimiz hech tasodif emasligi, uni qanchadan-qancha qurbonlar evaziga qo‘lga kiritganligimiz, moziyning o‘zi mustaqillikka erishishimizni taqozo etganligi mazkur asarlar tufayli yana bir bor his ettiriladi. Eng achinarlisi esa, qatag‘onga uchragan adiblarimizning bor-yo‘q “aybi” ularning iste’dodlari, vatanparvarliklari va haq so‘zni aytishdan chekinmasliklari edi. Bu asarlardan shu ko‘rinib turibdiki, Naim Karimovning aksar ma’rifiy romanlari adolatsizlikning chirkin oqibatlarini, tuzumni tanazzulga olib boradigan siyosatni, adabiyotning yo‘qotilgan xazinalarini, jadidchilik harakati va mohiyatini teran tafakkur qilishga undaydi.

Adabiyotlar

1. Qahramonov Q. Adabiy tanqid: yangilanish jarayonlari. – Toshkent. 20.
2. Rasulov A. Tanqid, talqin, baholash. –T.: Fan, 2006.
3. Nazarov B., Rasulov A., Qahramonov Q., Axmedova Sh. O‘zbek adabiy tanqidchiligi tarixi. –T.: Cho‘lpon, 2012.
4. Quronov D., Mamajonov Z., Sheraliyeva M. Adabiyotshunoslik lug‘ati. –T.: Akademnashr, 2013.

5. Yoqubov I. Mustaqillik davri o'zbek romanlari poetikasi. –T.: Nurafshon business, 2021.
6. Karimov N. Biobibliografik ko'rsatkich. – T.: Mumtoz so'z, 2017.